

Світлана Чугу
Кандидат філологічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського
національного торговельно-економічного університету
м. Вінниця

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ

Зміна дослідницьких парадигм, характерна для сучасної лінгвістичної науки, орієнтується на використання міждисциплінарного підходу до вивчення особливостей взаємодії мови і культури і передбачає врахування результатів досліджень в різних галузях знань, зокрема когнітивній лінгвістиці, психології, філософії, соціології, тощо.

Інтеграційні тенденції сприяють всебічному дослідженню явищ, що вивчаються. Розгляд і аналіз публікацій, присвячених вивченню взаємодії мови і культури, а також проблемам міжкультурної комунікації, дозволяє зробити загальний висновок про наявність багатовекторних підходів, що потребують систематизації в контексті зміни наукової парадигми сучасної лінгвістики.

Еволюція поглядів щодо взаємодії мови і культури характеризувалася різними підходами, які включали як етапи занадто великої уваги, що приділялася зокрема антропологічному фактору, так і дещо спрощену теорію відносного паралелізму в

розумінні досліджуваних понять. Проте на кожному окремому етапі дослідження даної проблематики були досягнуті певні результати, що стали поштовхом для подальших пошуків. Антропологічна традиція, характерна для американської лінгвістики [6], привернула увагу дослідників до ролі і місця мовленнєвої особистості, як основного носія культурних і мовних знань з урахуванням як особистісних, так і колективних ознак творців мови/етносу.

Особливістю компаративного функціонального підходу є визначення сутності обох суспільно-гуманітарних інституцій і встановлення їх значення для пізнавальної діяльності людини, зокрема в контексті гносеологічних студій.

Мова, що є інструментом пізнання світу та набуття досвіду (соціального, національного, індивідуального), одночасно виступає і виразником культури, адже когнітивні функції мови і культури є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими, при цьому спостерігається своєрідність освоєння дійсності кожною конкретною мовою.

Загальними для мови і культури вважають низку функцій, які відносять до трьох основних груп [2]. Перша група включає функції, пов'язані з фіксацією і обміном інформацією між мовленнєвими спільнотами і індивідуумами, а саме: когнітивну (гносеологічну), інформаційну, семіотичну і комунікативну функції.

До другої групи відносять аксіологічну, регулятивну (нормативну) та експресивно-емоційну функції, основою для виділення яких є виконання культурою і мовою правил регулювання поведінки людей і відповідної оцінки такої поведінки з урахуванням певних норм і стандартів.

Функція розмежування і інтеграції та функція переходу від соціалізації до індивідуалізації і навпаки співвідносяться з соціальним та індивідуальним аспектами в мові і культурі.

Етнолінгвістичний підхід, теоретичні засади якого базуються на ідеях про мову як інтерактивну систему, пов'язану з культурно детермінованою свідомістю, і плідно розробляються у вітчизняній лінгвістиці, орієнтується на вивчення мови як “суспільного явища в системі духовних цінностей етносу, ... самоорганізованої системи мовних одиниць, образно кажучи, національний мовний організм, що розвивається, взаємодіючи з різними сторонами життя етноспільноти” [2: 23].

Можливість звернення при розгляді поняття “культура” до широкого розуміння цього терміну зумовлена багатоаспектністю і складністю обох понять – мови і культури - з огляду на їх універсальний соціальний характер, при цьому акцент робиться на визначення культури, як сукупності матеріальних і духовних продуктів (артефактів) людської діяльності.

Очевидно, що питання про сутність мовної картини світу, яка традиційно розглядається, як відображена в певний спосіб концептуальна картина світу, а також система мовних засобів вираження структур знань, набуває нового бачення при використанні засад когнітивного підходу [4].

В такому контексті найбільш актуальним при вивченні мовної обробки і збереження знань є з'ясування питання про особливості закріплення культурних надбань народу в національно-мовній картині світу, що, передбачає також пошук відповідей на запитання про формування концептосфери національних мов, лінгвокультурологічні проблеми вивчення національних концептосфер, перспективність застосування фреймового підходу до аналізу текстів різних жанрів.

Цікавою і базовою для подальших пошуків в рамках визначення шляхів розв'язання поставлених питань є концепція багаторівневої системно-динамічної моделі міжкультурної комунікації, запропонована Приваловою І.В. [3], в рамках якої розглядаються принципи взаємодії лінгвокультур на різних рівнях комунікантів, а саме: культурного, мовного і компетенційного, а також приділяється велика увага дослідженню ролі спільноти і мовленнєвої особистості та трансформації змісту концептуальної і мовної картини світу, що поглиблює розуміння низки теоретичних засад, зокрема шляхів і засобів обміну і обробки інформації представниками різних культур.

Вважаємо науково виправданим трактування міжкультурної комунікації як всебічної взаємодії культур (діалогу культур), яке акцентує увагу лінгвістів на дослідженні загальної проблеми взаємодії мови і культури, а також на вивченні національно-культурних і соціокультурних особливостей об'єктивації окремих концептів та формуванні систем концептів, характерних для різних субкультур, дослідженні концептосфери художнього дискурсу і описі специфіки авторського світобачення.

Соціополітичний чинник, пов'язаний з встановленням ідеологічних засад мовної політики в сучасному світі, де все більшої ролі набувають глобалізаційні процеси, а також з пошуком шляхів активізації гуманітарного потенціалу певного народу, пропагандою загальнолюдських цінностей та зближенням культур різних країн в рамках інтеграційних підходів до дослідження лінгвістичної проблематики, ставить питання про використання результатів, напрацьованих в рамках інтеграційного напрямку, до вивчення тексту та дискурсу, що дозволить лінгвістам узагальнити дані різних наук і розробити теоретичні засади співвіднесення мови і культури в функціональному, формальному і концептуальному планах при врахуванні характерних особливостей і ролі соціокультурних факторів.

Лексико-граматичні особливості репрезентації концептів, місце і роль окремих сутностей в національно-мовній картині світу, закономірності відображення мовної картини світу в граматичних категоріях привертають увагу дослідників до систематизації результатів вивчення конкретного мовного матеріалу.

Дослідивши смислове навантаження базових концептів, які складають авторську картину світу в романі сучасної британської письменниці Марини Левицької «Two Caravans» [7], доходимо висновку, що неможливо розглядати концепти ізольовано один від одного, адже вони невід'ємно пов'язані між собою, і саме в своїй сукупності створюють неповторну модель художнього світу, що створюється в літературному творі.

Вивчення особливостей концептуального простору роману, який аналізувався з метою визначення лінгвокультурних концептів як засобів відображення авторської картини світу та авторської свідомості, довело, що він змодельований концептами "особистість", "сім'я", "Батьківщина", "цінності", «освіта», «виховання», лінгвістичне наповнення яких в текстовому просторі здійснювалося за допомогою елементів різних мовних рівнів, що в своїй сукупності формують цілісну систему, до якої входять елементи різних рівнів мови.

Визначені концепти є універсальними і базовими, оскільки вони є значимими у різних культурах світу. Саме універсальність аналізованих концептів пояснює існування схожої за структурою і

наповнення системи лексико-граматичних засобів їх репрезентації в різних мовах і вербальної об'єктивації у текстовому просторі.

Культурна маркованість мовних одиниць, зокрема конотацій, обумовлена, по-перше, їх узуальністю, по-друге, співвіднесеністю з культурно важливими стереотипами, фоновим знанням, а, по-третє, культурною специфікою внутрішньої форми, яка і вербалізує національні стереотипи.

Підводячи підсумки підкреслимо, що серед перспективних напрямків дослідження концептосфери дискурсу, зокрема художнього, в контексті взаємодії мови і культури є вивчення особливостей міжкультурної комунікації як діалогу культур, який передбачає встановлення національно-культурних і соціокультурних особливостей об'єктивації окремих концептів та формування систем концептів у різних субкультурах, дослідження концептосфери художнього дискурсу і опис концептуальної специфіки національного світобачення.

Література

1. Жайворонок В.В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В.В.Жайворонок // Мовознавство. - 2004. - № 5-6. – С. 23-35.
2. Лейчик В.М. Отношения между культурой и языком: общи функции / В.М. Лейчик // Вестник МГУ. - Сер.19. - 2003, № 2. - С. 17-30.
3. Привалова И.В. Разнообразие подходов в развитии теоретических основ межкультурного общения / И.В.Привалова // Вестник МГУ. Сер.19. – 2004ю - № 3. - С. 85 – 97.
4. Русанівський В.М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі / В.М.Русанівський // Мовознавство. - 2004. - № 4. – С. 3- 7.
5. Токарев Г.В. К вопросу о типологии культурных коннотаций / Г.В.Токарев //Филологические науки. – 2003. - № 3. – С. 56-60.
6. Cultural Models in Language and Thought / Ed. by Holland D., Quinn N. – Cambridge: CUP, 1987. - 400 p.
7. Lewycka M. Two Caravans / M. Lewycka. – London: Penguin Books, 2007. – 311 p.